

Pedagogiczny model ojcostwa – konstrukt teoretyczny¹

TOMASZ SOSNOWSKI

Zakład Pedagogiki Społecznej Wydziału Pedagogiki i Psychologii
Uniwersytetu w Białymstoku

W artykule przedstawiono zagadnienie dotyczące pedagogicznego modelu ojcostwa, przez który ukazano istotę ojcostwa, zadania i funkcje, jakie ma ojciec do spełnienia we współczesnej rodzinie. Pedagogiczny model ojcostwa przedstawiono jako określony konstrukt teoretyczny pożądanego, idealnego wizerunku ojcostwa. Termin ten oznacza zespół cech, właściwości indywidualnych: zewnętrznych i wewnętrznych ojca, zwłaszcza dotyczących jego zachowań werbalnych i instrumentalnych, relacji ojca z innymi członkami rodziny (dzieci, żona), charakteru, okazywanych uczuć, określonych postaw w procesie wychowania dziecka.

SŁOWA KLUCZOWE:

OJCIEC, OJCOSTWO, MODEL, RELACJA OJCIEC – DZIECKO, ASPEKTY OJCOSTWA

Piśmiennictwo naukowe dotyczące rodziny, macierzyństwa i ojcostwa jest zróżnicowane i przedstawia wielokierunkowy charakter prowadzonych analiz. Ukazało się wiele prac, zarówno teoretycznych, jak i empirycznych, podejmujących tę problematykę. Współcześnie wyjaśnienie tych pojęć nie jest jednak łatwe i przedstawiciele różnych dyscyplin naukowych napotykają

1 Artykuł prezentuje pedagogiczny model ojcostwa opisany szerzej w pracy: Sosnowski, T. (2011). *Ojciec we współczesnej rodzinie miejskiej. Kontekst pedagogiczny*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak. Zostały w niej zaprezentowane badania empiryczne dotyczące problematyki ojcostwa, roli ojca we współczesnej rodzinie miejskiej. Autor na tej podstawie ukazał różne modele ojcostwa i w części końcowej zaproponował pedagogiczny model ojcostwa jako teoretyczny konstrukt rzeczywistości pożądanej.

na pewne trudności ze względu na złożoność i dynamikę zmian zachodzących w tym zakresie, szczególnie dotyczy to problematyki ojcostwa. Przeglądy piśmiennictwa pokazują, że dorobek teoretyczny i empiryczny dotyczący problematyki mężczyzny jako ojca jest stosunkowo skromny. Analizy, aczkolwiek nie za często, stanowiły przedmiot zainteresowań przedstawicieli takich nauk, jak: socjologia (Melosik, 1996, 2002; Badinter, 1993; Miluska, Boski, 1999), psychologia (Pospiszyl, 1980, 1988, 2007; Ziemska, 1979; Wolicki, 1984; Sitarczyk, 2002), teologia (Augustyn, 1998, 2003; Pytches, 1993), psychoanaliza (Freud, wyd. 1967, 1917/1982; Olchanowski, 2001; Eichelberger, 1998, 2003). Znajdują one również swoje miejsce w publikacjach o charakterze poradnikowym (McDonald, 1995; McDowell, Wakefield, 1993; Pulikowski, 1999; Selby, 1999). Stosunkowo rzadko zagadnienie to było podejmowane przez pedagogów. W zasadzie brak jest w pedagogice znaczących opracowań naukowych dotyczących ojca w rodzinie, jego roli w procesie wychowania dziecka.

W rodzinie zachodzą najważniejsze w życiu człowieka relacje międzyludzkie, czyli małżeńskie, rodzicielskie, związane z procesem wychowania dziecka. Nieco odmiennie, chociaż równie ważne, role w tym procesie mają do spełnienia matka i ojciec. Z punktu widzenia pedagogicznego ważne jest więc poznanie na drodze badań empirycznych problemów dotyczących relacji zachodzących między ojcem a dzieckiem w procesie wychowania i wypełnienie istniejącej luki.

W niniejszym artykule przedstawiam zagadnienie dotyczące pedagogicznego modelu ojcostwa, przez który ukazuję istotę ojcostwa, zadania i funkcje, jakie ma ojciec do spełnienia we współczesnej rodzinie. W tekście poddaję również analizie pojęcie *ojca, ojcostwa* oraz *modelu*.

Piśmiennictwo przedmiotu podaje różne definicje terminu *model* (Gerstmann, 1968; Kłoskowska, 1962; Pacholski, Słaboń, 1997; Radlińska, 1961; Siciński, 1976; Szaniawski, 1963; Winiarski, 1999; Ziemska, 1973). Mikołaj Winiarski, Andrzej Siciński, Helena Radlińska, Antonina Kłoskowska, Ireneusz Szaniawski, Maria Ziemska, Aleksander Kamiński to tylko niektórzy badacze podejmujący próbę wyjaśnienia tego pojęcia. Część autorów podkreśla, że jest to konstrukt teoretyczny, który przedstawia określoną rzeczywistość. Inni zaś wskazują, że model to coś postulowanego, pożądanego, pewien ideał, do którego należy dążyć. Przyjmuję za Aleksandrem Kamińskim, że model określa obraz rzeczywistości empirycznej, stwierdzanej (przez obserwację, pomiar statystyczny itp.), bądź też jest obrazem rzeczywistości pożądanej, postulowanej, projektowanej. W niniejszym artykule przedstawiam pedagogiczny model ojcostwa jako określony konstrukt teoretyczny pożądanego, idealnego wizerunku ojcostwa.

Podjmując problematykę ojca i ojcostwa należy zauważyć, że te pojęcia są definiowane w różny sposób. Niektórzy badacze (Mierzwiński, 1999) wskazują, że są to kategorie pojęciowe trudne do zdefiniowania, ponieważ zawierają w sobie wiele złożonych aspektów. Inni natomiast zauważają, że terminy *ojciec* i *ojcostwo* są doskonale zrozumiałe dla każdego człowieka i nie wymagają wyjaśnień (Ozorowski, 1999).

Należałoby najpierw prześledzić rozwój znaczenia słowa *ojciec*. Według Walczaka (2000) „w świadomości użytkowników polszczyzny posługujących się wyrazem *ojciec* na pierwszy plan wybijały się dwa składniki jego pierwotnego znaczenia: uprzedniość pokoleniowa (i stąd znaczenie *przodek*, *protoplasta*) oraz swego rodzaju moc kreacyjna (i stąd znaczenie *twórca*, *inicjator*, *założyciel*, *wynalazca*, *autor*)”. Analiza rozwoju semantycznego wyrazu *ojciec* daje możliwość określenia jego wizerunku. Przedstawia ona ojca jako „dawcę życia, troskliwego i kochającego opiekuna, mądrego i doświadczonego, który lepiej od dziecka wie, gdzie leży jego dobro i który w swoim skutecznym oddziaływaniu wychowawczym musi się nieraz dla dobra dzieci uciekać do surowości i kar, któremu wreszcie ze strony dzieci należy się posłuszeństwo, szacunek, wzajemna miłość i opieka w starości” (Walczak, 2000). Dunaj (1996) wskazuje, że ojciec jest określanym jako mężczyzna, który ma własne dziecko lub dzieci i podejmuje rzeczywiste role, które ma do spełnienia w rodzinie (por. Dubisz, 2003; Reber, 2000). W znaczeniu prawnym ojcem staje się mężczyzna, gdy rodzi się jego dziecko w związku małżeńskim, pozamałżeńskim lub wchodzi do rodziny w wyniku adopcji.

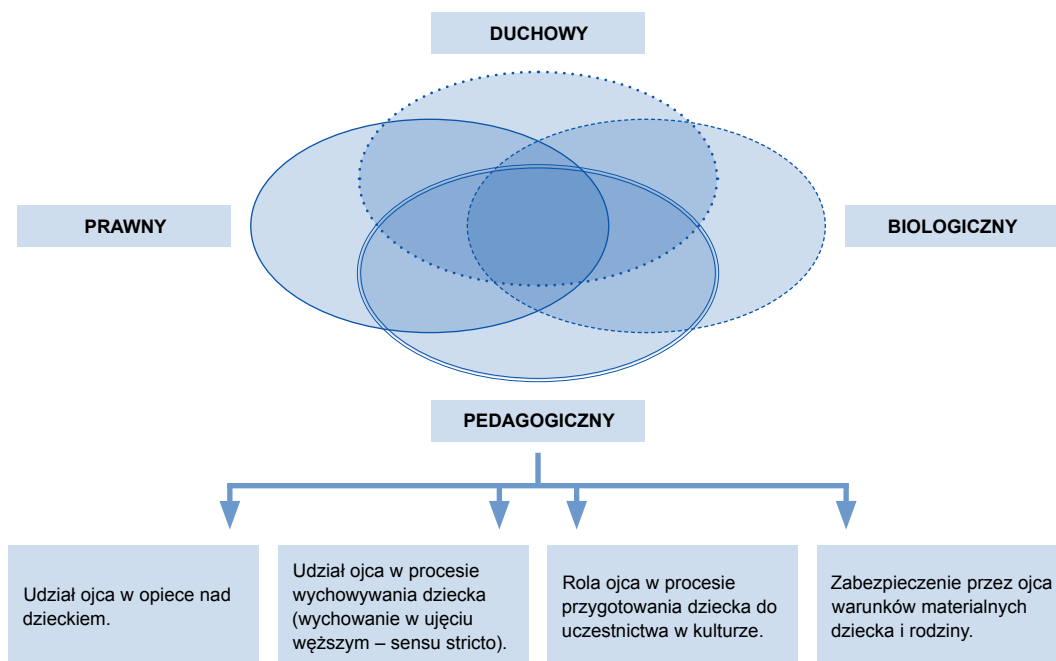
Niektórzy badacze (Barun-Gałkowska, 1990; McDowell, Wakefield, 1993), wyjaśniając pojęcie *ojciec*, czynią to w sposób opisowy. „Ojciec – to ktoś obecny na co dzień, ktoś, kogo obecność bardzo cieszy. Jest pierwszą osobą, do której biegnie się w niebezpieczeństwie, znajomym i bezpiecznym schronieniem – to ktoś, u kogo, niczym w bezpiecznej przystani, dziecko może w każdej chwili schronić się przed niebezpieczeństwem. Jest bliskim i serdecznym przyjacielem, radosnym towarzyszem, oparciem w trudnościach. Ojciec to przewodnik i doradca dziecka, to ktoś, na kim można polegać, kto niby pryzmat pokazuje dzieciom prawdziwy obraz świata, zawsze obecny, zawsze przebaczący i godny zaufania” (McDowell, Wakefield, 1993). Takie ujęcie zwraca uwagę na pełnienie przez ojca w rodzinie określonych funkcji związanych z opieką, ale także akcentuje potrzebę istnienia w rodzinie głębokiej więzi między ojcem a dzieckiem od samego momentu jego narodzin. Braun-Gałkowska (1990) również stara się wskazać na określone czynności w rodzinie, które w jej przekonaniu prawdziwy ojciec powinien realizować: „Być ojcem to od początku umieszczać dziecko w kontekście społecznym (...). Być

ojcem to umożliwić dziecku określenie swojej płci i roli w życiu (...). Być ojcem więc, to może stawiać wymagania, podprowadzać pod zadania coraz trudniejsze, ale jednocześnie umożliwiać ich realizację przez stałą życzliwą bliskość. Ta bliskość ojca daje odwagę do podejmowania prób coraz trudniejszych, do odejść coraz dalszych, aż wreszcie opuści człowiek ojca i matkę". Autorka przez taki sposób ujęcia tego terminu, wskazuje na rolę, jaką powinien pełnić ojciec w życiu dziecka. Wskazuje na jej początek, czyli moment narodzin dziecka, i na kolejne okresy życia, aż do opuszczenia przez nie domu rodzinnego i usamodzielnienia się.

Z określeniem pojęcia *ojciec* wiąże się także termin *ojcostwo*. Wskazując na różnicę między tymi pojęciami, należy zauważyć, że pojęcie *ojca* wskazuje na pewien stan, fakt bycia nim. Natomiast termin *ojcostwo* zawiera w swej treści określone czynności podejmowane przez mężczyzn, np. w procesie wychowania dziecka w rodzinie, zapewnienie warunków materialnych, podejmowanie działań opiekuńczych, wychowawczych, przygotowanie dziecka do uczestnictwa w kulturze (Sosnowski, 2011). Witczak (1987) mówi o ojcostwie jako procesie nie mniej ważnym w wychowaniu rodzinnym niż macierzyństwo. „Ojcostwo (...) jest nie mniej trudne niż dobre macierzyństwo. Być bowiem współczesnym, dojrzałym ojcem – oznacza posiadać umiejętność poważnego przeorientowania swojego dotychczasowego życia (...) i ciągłego czuwania nad tym, aby towarzysząc wzrostowi i rozwojowi dziecka, nie zapomnieć o konieczności własnego wraz z nim dorastania” (Witczak, 1987). Pojęcie *ojcostwa* przedstawione jest także jako związek lub wzajemne odniesienia między różnymi osobami (ojciec – dziecko, ojciec – matka) (Meissner, 2003). Takie ujęcie zwraca uwagę na relacyjność tego pojęcia. Należy zauważyć, że są to relacje zachodzące między ojcem a dzieckiem, ale również relacje istniejące między ojcem a matką, które zapoczątkowały życie dziecka. Działania ojcowskie przebiegają w określonym kontekście społecznym, a samo ojcostwo jest procesem, a nie momentem w życiu mężczyzny. Zaproponowany sposób ujęcia tego terminu wyraźnie podkreśla potrzebę postrzegania ojcostwa w kontekście procesu, a nie tylko krótkiego epizodu w życiu mężczyzny. Wskazuje na pełne zaangażowanie mężczyzny w każdym momencie życia rodzinnego. Nie ma tutaj znaczenia wiek dzieci. W każdym etapie procesu życia rodzinnego ojciec ma do spełnienia w rodzinie określone funkcje zarówno względem dzieci, jak i żony.

Analizując piśmiennictwo dotyczące problematyki ojcostwa można wskazać na różne aspekty tego pojęcia. Te rozważania dotyczą nie tyle rodzajów ojcostwa, co różnych aspektów tego samego ojcostwa ludzkiego. W piśmiennictwie najczęściej wyróżnia się aspekt prawny, biologiczny oraz duchowy. W dalszej części poddaję pod rozwałę także aspekt pedagogiczny ojcostwa.

Rysunek 1. Aspekty pojęcia ojcostwo

Źródło: opracowanie własne.

Aspekt prawny ojcostwa

Przedstawiając aspekt prawny ojcostwa, należy odwołać się do kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Są trzy sposoby ustalenia ojcostwa:

- domniemanie pochodzenia dziecka od męża matki,
- uznanie dziecka przez ojca,
- sądowe ustalenie ojcostwa (Smyczyński, 2001).

Pierwszy z nich znajduje zastosowanie w przypadku dziecka małżeńskiego, natomiast pozostałe dwa – w sytuacji dziecka pozamałżeńskiego. Istotą aspektu prawnego ojcostwa jest ustalenie tzw. prawdy obiektywnej, zgodności ojcostwa prawnego z ojcostwem biologicznym. O tym aspekcie pisał Haris: „Małżeństwo rodziców może gwarantować dziecku prawne pochodzenie, a niejednokrotnie także i umiejscowienie w ramach struktury społecznej z zagwarantowaną odpowiednią pozycją społeczną (za: Mierzwiński, 1999). W niektórych społeczeństwach

ojcostwo biologiczne nie daje ojcu żadnych uprawnień w stosunku do dziecka. Ważne jest natomiast ojcostwo prawne (szerzej: Adamski, 1982). Najkorzystniejsza sytuacja dla dziecka i całej rodziny występuje w przypadku, kiedy ten sam mężczyzna jest ojcem biologicznym i zarazem prawnym. Kodeks rodzinny i opiekuńczy reguluje od strony prawnej problemy ojcostwa. Dotyczą one m.in. ustalenia pochodzenia dziecka, władzy rodzicielskiej, przysposobienia i opieki nad dzieckiem w przypadku ustalenia rodziny zastępczej (Dz. U. 1964 nr 9 poz. 59. Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, art. 62–127). W podjętej analizie ważny jest termin *władza rodzicielska*, który w swojej treści zawiera wskazanie na podmioty, czyli rodziców, którzy według prawa sprawują nad dzieckiem władzę rodzicielską. Istotne jest w tym miejscu podkreślenie zasady zagwarantowania przez prawo równości matki i ojca w stosunkach rodzinnych i w relacjach z dzieckiem (por. art. 93 § 1 kro; Smoczyński, 2001).

Aspekt biologiczny ojcostwa

Analizując aspekt biologiczny ojcostwa, należy zauważyć, że mężczyzna wspólnie z kobietą daje początek nowemu życiu i jest określany jako rodziciel (*genitor*). Niektórzy badacze wskazują na pewną nierówność fizjologiczną, która powstaje w momencie poczęcia dziecka. Półtawska (1993) pisze, że „hojna płodność mężczyzny nie narusza w niczym jego równowagi biologicznej, nic się nie dzieje w męskim organizmie, wszystko jedno, czy jest ojcem, czy nie – jakby nie było żadnej «odpowiedzialności». Biologiczne ojcostwo nie daje żadnego skutku w organizmie ojca. To tłumaczy łatwość z jaką mężczyzna zapomina, że może w każdym stosunku seksualnym stać się ojcem”. Nie można jednak do końca zgodzić się z takim stanowiskiem, które tajemnicę ojcostwa sprowadza tylko i wyłącznie do aspektu biologicznego, do momentu zapłodnienia. W tym bowiem akcie dwie osoby, mężczyzna i kobieta, dają początek nowemu życiu. Trzeba zwrócić także uwagę na zaangażowanie emocjonalne mężczyzny. Biologiczny aspekt jest również istotny w życiu dziecka. Zdarzają się przypadki poszukiwania biologicznego ojca przez dzieci wychowane przez innego mężczyznę. Takie sytuacje ukazują zaangażowanie w akt poczęcia dziecka trzech osób: matki, ojca i dziecka. Sprowadzenie aspektu biologicznego tylko i wyłącznie do mechanicznego aktu, może prowadzić do porównania człowieka ze zwierzęciem. Ojcostwo, w kontekście aspektu biologicznego, przekracza poziom aktu fizycznego i staje się aktem o istocie *actus humanus* – na wskroś ludzkim (Mierzwiński, 1999).

Istotne w aspekcie biologicznym ojcostwa staje się podkreślenie początku powstania nowego rodzaju więzi między ojcem a matką dziecka. „Gdy dziecko zostaje poczęte, ojciec (...) patrzy na swą partnerkę inaczej. Oboje patrzą na siebie w nowy sposób. Ta nowa sytuacja wynika przede wszystkim z poczucia stałości, fundamentalnej więzi” (Giussani, Alberto, Prades, 1998, za: Rise, 2006).

Pełne zaangażowanie w akt biologiczny mężczyzny wyznacza nową jakość ojcostwa – odpowiedzialnego i uczestniczącego od samego początku w procesie wychowania dziecka w rodzinie.

Aspekt duchowy ojcostwa

Wyróżnia się także ojcostwo w sensie duchowym, które jest prezentowane głównie przez przedstawicieli teologii chrześcijańskiej. Aspekt duchowy ukazuje, że poczęcie życia czyni z mężczyzn nie tylko ojców w sensie biologicznym, lecz wskazuje również na postawę mężczyzny wobec faktu bycia ojcem. Papież Jan Paweł II pisze, że „rodzicielstwo jest zadaniem natury duchowej – a nie tylko fizycznej” (Jan Paweł II, 1994), a „miłość do małżonki (...) i miłość do dzieci są dla mężczyzny naturalną drogą do zrozumienia i urzeczywistnienia swego ojcostwa” (Jan Paweł II, 1983). Papież wskazuje na ojcostwo natury duchowej, które realizuje się w łączności z Bogiem. „Współpracować ze Stwórcą w powołaniu do życia nowych istot ludzkich, to znaczy przyczynić się do przekazania obrazu i podobieństwa Boga, którym staje się każdy «narodzony z niewiasty»” (Jan Paweł II, 1994). Postawa ojcostwa wyrasta ze świadomego, wolnego przyjęcia współodpowiedzialności za najbliższych.

Wyjaśniając aspekt duchowy, przywołuję stanowisko francuskiego filozofa Marcela, który istotę ojcostwa widzi w „pragnieniu twórczym” (Mierzwiński, 1999). To pragnienie twórcze przejawia się w życiu mężczyzny-ojca w chęci kształtowania nowego człowieka, przekazywania wartości oraz przekonań. Proces kształtowania powinien doprowadzić do sytuacji, w której ojciec pozostawi po sobie trwałe ślady własnego życia: dorosłego syna bądź córkę. Określając aspekt duchowy ojcostwa, można przytoczyć słowa Exley (1998): „(...) wiem, że słowa i władza nie mają większej wartości. Lecz oto nagle me życie nabiera ostrości. Ach, tam stoją moje dzieci. Kocham je”. W podjętej problematyce ojcostwa jego aspekt duchowy urzeczywistnia się w personalistycznym spojrzeniu na człowieka. „Darować bowiem siebie może tylko osoba i ona może być tylko adresatem daru. Motywacją daru nie może być «coś», ale «ktoś», czyli osoba ze względu na

właściwą jej wartość” (Bartnik, 1995). Duchowy aspekt ojcostwa ma swój wymiar w kontakcie z własną żoną, a jednocześnie matką dziecka, i dlatego najpełniej może być zrealizowany w rodzinie. Pełnym wymiarem duchowego rodzicielstwa jest dla mężczyzny ojcostwo, zaś pełne ojcostwo jest możliwe do spełnienia w połączeniu dwóch aspektów: biologicznego i duchowego w osobie jednego i tego samego mężczyzny-ojca. Macierzyństwo jest potwierdzone faktem łączności fizycznej matki z dzieckiem już od momentu poczęcia. Mężczyzna musi zaakceptować i uznać w swojej świadomości fakt, że został ojcem, a przez obecność w rodzinie obok matki formułuje własne ojcostwo. To właśnie żona i matka jego dzieci oraz same dzieci czynią z mężczyzny ojca.

Aspekt pedagogiczny ojcostwa

Piśmiennictwo przedmiotu przedstawia trzy omówione wyżej aspekty ojcostwa. Istnieje jednak potrzeba spojrzenia na problematykę ojcostwa także w kontekście pedagogicznym (aspekt pedagogiczny), przez wskazanie na rolę ojca w procesie wychowania dziecka. Mam tu na uwadze określenie udziału ojca w opiece nad dzieckiem, w procesie jego wychowania (wychowania w ujęciu węższym – sensu stricto), w przygotowaniu dziecka do uczestnictwa w kulturze, w zabezpieczeniu mu warunków materialnych. Aspekt pedagogiczny dotyczy więc relacji zachodzących między ojcem a dzieckiem i matką w procesie wychowania. Pożądane jest, aby te relacje miały charakter interakcji, relacji dwustronnych, jednak należy mieć świadomość, że nie zawsze jest to obecne we współczesnych rodzinach.

Omawiając aspekt pedagogiczny ojcostwa i mając na względzie potrzebę prezentowania pożądanych zachowań ojcowskich, istotne jest odniesienie do założeń pedagogiki humanistycznej, której podstawy wyznaczają nowe spojrzenie na proces wychowania (Rutkowiak, 1992) i rolę, jaką ma w nim do spełnienia ojciec, co z kolei wypełnia treścią aspekt pedagogiczny ojcostwa, obejmując przede wszystkim jego udział w tym procesie, stopień zainteresowania i praktycznego zaangażowania w realizację podstawowych obowiązków rodzicielskich. Obszar zadań związanych z jego rolą dotyczy rozwoju, edukacji, wychowania dziecka, tworzenia więc warunków i sytuacji umożliwiających rozwój dziecka intelektualny, społeczny, kulturalny.

Aspekt pedagogiczny ojcostwa odnosi się do funkcji realizowanych przez ojca w rodzinie i może objawiać się przez jego działania związane z materialnym zabezpieczeniem dziecka, wychowaniem, w którego obrębie są realizowane funkcje

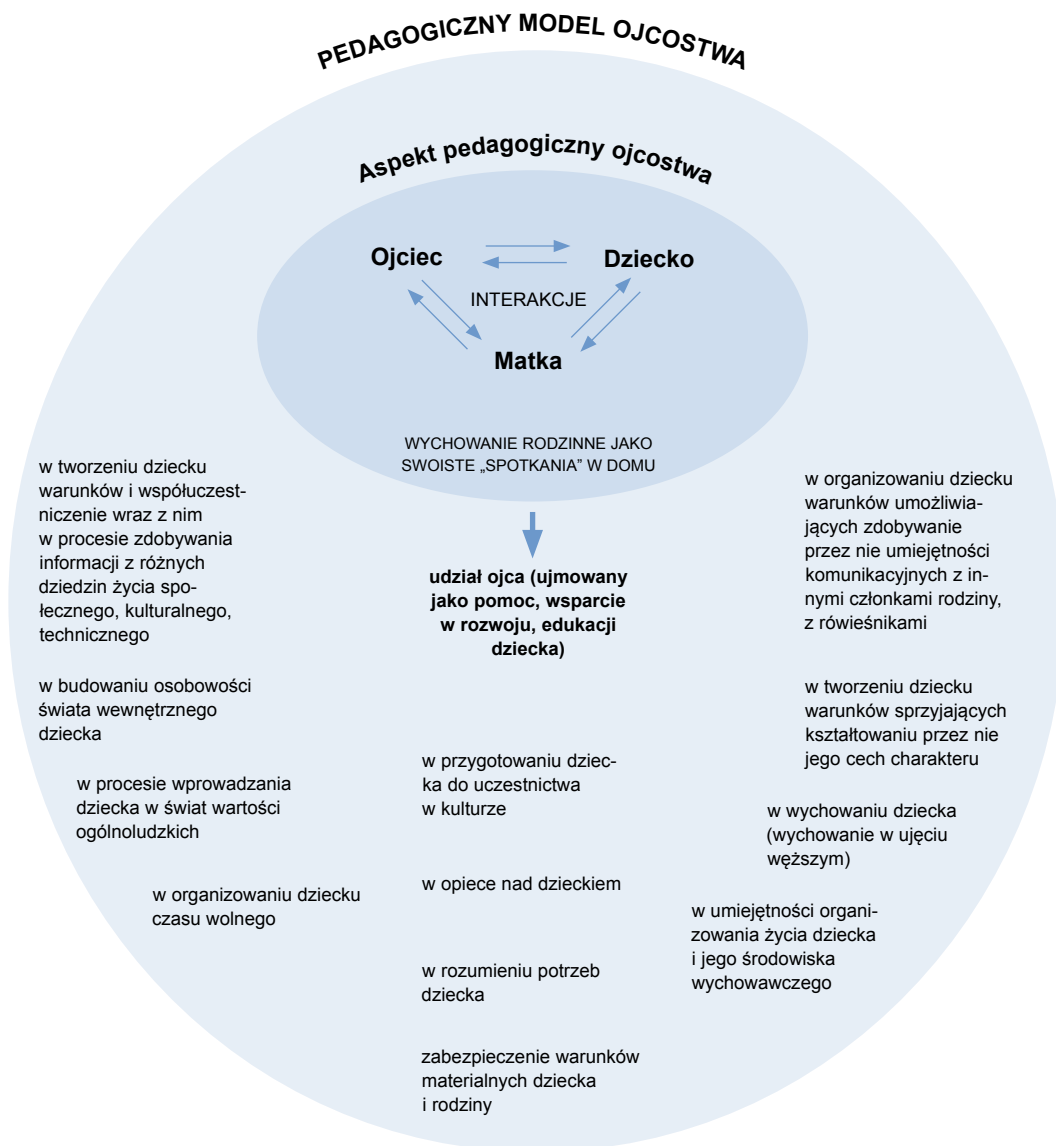
emocjonalne, opiekuńczo-wychowawcze, kulturowe, rekreacyjne, oraz zaspokojeniem podstawowych potrzeb – tak ważnych w życiu każdego człowieka, a szczególnie dziecka – bycia kochanym, ważnym itd. Istotą aspektu pedagogicznego ojcostwa są określone rodzaje relacji zachodzące między ojcem a dzieckiem i matką. Z punktu widzenia pedagogicznego istotne jest, aby były to relacje o charakterze dwustronnym. Akcentują one podmiotowość w zachodzącym procesie wychowania, zgodnie z założeniami teorii pedagogiki humanistycznej. W przypadku relacji ojciec – dziecko, podmiotowość wychowania będzie objawiać się w udzielanej dziecku pomocy w budowaniu i rozwijaniu osobowości, wprowadzaniu go w świat ogólnoludzkich wartości, w stwarzaniu możliwości do samodzielnego szukania rozwiązań oraz dokonywania własnych wyborów. Ważną sprawą jest obecność ojca w codziennym życiu dziecka, pomoc w zdobywaniu elementarnej wiedzy z zakresu różnych dziedzin nauki, techniki, sztuki, kultury, przyswojenia określonego systemu wartości, norm społeczno-moralnych, kształtowania i rozwijania zainteresowań, różnych umiejętności, sprawności. Rola ojca związana jest także z inicjowaniem działań dotyczących rodzinnego uczestnictwa w kulturze, organizowaniem wspólnie czasu wolnego, kultywowaniem tradycji rodzinnych. Istotnym wyzwaniem związanym z rolą pedagogiczną ojca w procesie wychowania dziecka jest okazywanie mu uczuć miłości, czułości, życzliwości, zainteresowania, odpowiedzialności za naukę dziecka, jego uczestnictwo w kulturze. Na pedagogiczną postawę ojca składa się wiedza, jaką ma on na temat wychowania, opieki, rozwoju, edukacji, silne emocjonalne zaangażowanie w ten proces, ale także praktyczne działania, jakie podejmuje w codziennych sytuacjach życia rodzinnego.

Podjęta problematyka dotycząca miejsca i znaczenia mężczyzny we współczesnej rodzinie, koncentruje uwagę na roli ojca w wychowaniu rodzinnym. W piśmiennictwie stosunkowo często akcentowane jest znaczenie matki. Interesująca wydaje się być myśl francuskiego badacza Osterrietha (1963), według którego „matka będzie dobrą matką, zdolną akceptować dziecko i je zabezpieczać (...) proporcjonalnie do osobowych kwalifikacji męża” (za: Nowak, 2007). Takie stanowisko podkreśla znaczenie ojca w procesie wychowania dziecka² i jednocześnie skłania mnie do podjęcia próby zbudowania pedagogicznego modelu ojcostwa (jako określonego obrazu rzeczywistości pożądaney, postulowanej), przyjmując perspektywę pedagogiki humanistycznej (niektórych jej założeń). Prezentuje to rys. 2.

---

2 Na nowe postawy mężczyzn wobec rodzicielstwa oraz ich większe zaangażowanie w życie dziecka, zwraca także uwagę Dudak (2013).

Rysunek 2. Pedagogiczny model ojcostwa

Źródło: opracowanie własne.

Przedstawiony na rys. 2 pedagogiczny model ojcostwa, jako określony konstrukt teoretyczny rzeczywistości pożądanej, wyraża się najpełniej przez jego aspekt pedagogiczny i odnosi się do funkcji (emocjonalnej, opiekuńczo-wychowawczej,

kulturowej, rekreacyjnej, materialnej) realizowanych przez ojca w rodzinie oraz zaspokojenia podstawowych potrzeb, tak ważnych w życiu każdego człowieka, a szczególnie dziecka, bycia kochanym, ważnym itd.

Pedagogiczny model ojcostwa obejmuje zainteresowanie i praktyczne zaangażowanie ojców w realizację procesu wychowania dzieci. Realizacja założeń tego modelu może odbywać się przez:

- udział ojców w opiece nad dziećmi, w procesie ich wychowania, w organizowaniu im czasu wolnego, przygotowaniu do uczestnictwa w kulturze w zabezpieczeniu materialnym dzieci i rodziny;
- uczestnictwo w procesie wychowania społecznego i moralnego dzieci;
- wprowadzanie dziecka w świat wartości ogólnoludzkich;
- zainteresowanie i praktyczne zaangażowanie się w proces wychowania intelektualnego dzieci (interesowanie się ich postępami w nauce, ofiarowywanie im swojej pomocy, utrzymywanie częstych kontaktów z nauczycielami w szkole dzieci);
- tworzenie warunków i współuczestniczenie wraz z dzieckiem w procesie nabywania informacji z różnych dziedzin życia społecznego, kulturalnego, technicznego;
- stosowanie określonych systemów nagród, takich jak: aprobata i uznanie, pochwała słowna, objawy serdeczności, nagrody rzeczowe, pieniężne, przyjemności i dodatkowe atrakcje;
- występowanie w relacjach ojców z dziećmi takich uczuć, jak: miłość, serdeczność, ciepło, opanowanie;
- stwarzanie przez ojców dzieciom możliwości realizowania różnych form spędzania czasu wolnego;
- branie przez nich udziału w realizacji obowiązków domowych;
- występowanie w relacjach z kobietą-matką układu partnerskiego.

Termin *pedagogiczny model ojcostwa* (w przyjętej analizie dotyczącej rzeczywistości projektowanej, postulowanej) oznacza zespół cech, właściwości indywidualnych: zewnętrznych i wewnętrznych ojca (zwłaszcza dotyczących jego zachowań werbalnych i instrumentalnych), relacji ojca z innymi członkami rodziny (dzieci, żona), charakteru, okazywanych uczuć, określonych postaw w procesie wychowania dziecka. Spojrzenie w duchu pedagogiki humanistycznej na ojca przez pedagogiczny model ojcostwa jest uznaniem go jako osoby, podmiotu zdolnego do budowania trwałych i wartościowych relacji z najbliższymi mu osobami.

W procesie wychowania rodzinnego mogą one mieć charakter jedno- lub dwustronny (interakcje). Można wskazać na określone zasady, które powinny być respektowane w sytuacji powstawania określonych układów relacji w rodzinie, jak akceptacja, życzliwe zrozumienie, wzajemne zaufanie, dyskrecja, aktywne uczestnictwo, indywidualizacja, samouświadomienie, które w konsekwencji będą warunkowały powstawanie prawidłowych, podmiotowych relacji, zachodzących między poszczególnymi członkami rodziny. Dziecko jako osoba, wartość autonomiczna i nadrzędna jest zawsze „kimś, ma własną tożsamość, rozumna, otwarta, wrażliwa” (Izdebska, 2007). Własną dojrzałość osobową osiąga ono dzięki innym najbliższym mu osobom (matka, ojciec). Pedagogiczny model ojcostwa zawiera w sobie postulat określonej postawy ojcowskiej zmierzającej do tworzenia sytuacji i warunków służących rozwojowi dziecka, do tego aby ono coraz więcej wiedziało, lepiej rozumiało świat, posiadało umiejętność budowania i poznawania siebie. To właśnie przez swoiste spotkania dziecka z najbliższymi mu osobami w domu rodzinnym (matką, ojcem) realizowany może być najpełniej proces wychowania. Takie ujęcie wychowania oznacza coś więcej niż tylko świadomość, że drugi człowiek jest obok mnie. „Spotkać, to wykraczać poza siebie, to doświadczać Innego” (Koć-Seniuch, 2003). Takie rozumienie terminu spotkania ukazuje sens procesu wychowawczego, czyli procesu stawania się przez relacje człowieka z drugim człowiekiem (ojca z dzieckiem). Słowo *spotkanie* wskazuje na podmiotowy charakter działań wychowawcy i wychowanka. Taki sposób spojrzenia na proces wychowania ukazuje spotkanie dwóch podmiotów: wychowawcy i wychowanka, np. ojca i dziecka. Tym terenem codziennych *spotkań* ojca z dzieckiem jest przestrzeń domu rodzinnego, która stwarza możliwość budowania trwałych interakcji respektujących podmiotowość poszczególnych osób biorących w nich udział. W takim ujęciu na relacje zachodzące między ojcem a dzieckiem należy spojrzeć jak na proces tworzenia się swoistej wspólnoty między poszczególnymi członkami rodziny, wspólnoty rodzinnej. Wspólnotowość rodzinna – jak pisze Adamski (1984) – wypływa z natury ludzkiej i jest wspólnotą najbliższych sobie osób, która wymaga pełnej integracji celów i dążeń, kieruje się miłością. Wspólnota ta ma charakter stosunków międzyosobowych bezpośrednich, z głębokim akcentem emocjonalnym (Janke, 1993), zachodzących m.in. między ojcem a dzieckiem. To stanowi treść pedagogicznego modelu ojcostwa, który akcentuje znaczenie i potrzebę przede wszystkim osiągnięcia gratyfikacji w sferze emocjonalnej poszczególnych członków wspólnoty rodzinnej.

Proces wychowania rodzinnego, jego przebieg oraz skutki zależą w dużym stopniu od poziomu kultury pedagogicznej rodziców, w tym także ojca. Istotne z pedagogicznego punktu widzenia jest tworzenie warunków do tego, aby

współcześni ojcowie mogli w pełni uczestniczyć w wychowaniu dzieci. Dlatego ważne staje się spojrzenie na pedagogiczny model ojcostwa, którego realizacja jest warunkowana określonym poziomem kultury pedagogicznej ojca. Jednym z czynników warunkujących wykorzystanie założeń pedagogicznego modelu ojcostwa jest tworzenie sytuacji, interakcji, które posłużą już w dzieciństwie do „stawania się” ojcem, uzyskania kompetencji pedagogicznych do tego, aby aktywnie uczestniczyć w przyszłości w wychowaniu rodzinnym dzieci. Ważny jest tutaj ich poziom świadomości wychowawczej, umiejętność nawiązywania z dzieckiem określonych relacji wychowawczych, a także posiadana wiedza pedagogiczna.

W kontekście analizy dotyczącej pedagogicznego modelu ojcostwa, warunków sprzyjających jego powstaniu i realizacji we współczesnych rodzinach, zasadne wydaje się zwrócenie uwagi na określone zasady, które powinny być respektowane w sytuacji tworzenia się określonych układów relacji rodzinnych. Są one następujące: akceptacja, życzliwe zrozumienie, wzajemne zaufanie, dyskrecja, aktywne uczestnictwo, indywidualizacja, samouświadomienie. Realizacja wyżej wymienionych zasad przez ojca w stosunku do dziecka jest warunkiem powstania prawidłowych, podmiotowych relacji, zachodzących między poszczególnymi członkami rodziny, które w przyszłości będą stanowić źródło prawidłowych postaw ojcowskich w procesie wychowania dziecka.

Rodzą się w tym miejscu pytania dotyczące tego, w jaki sposób można podnieść poziom kultury pedagogicznej ojców, jak ich przygotować, aby mogli realizować we własnych rodzinach założenia pedagogicznego modelu ojcostwa. Jedną z dróg jest propozycja Nowaka (2007), który przybliżył wybrane programy Szkół Rodziców istniejących w Europie Zachodniej. Na ich podstawie można opracować szczegółowe cele edukacji ojców służące jak najlepszemu przygotowaniu ich do realizacji założeń pedagogicznego modelu ojcostwa. Są one następujące:

- pomaganie ojcom w aktualizacji własnych kompetencji pedagogicznych, które mają za zadanie wspomagać rozwój ich dzieci;
- wspieranie i rozwój kompetencji komunikacyjnych ojców;
- umożliwienie ojcom budowania w nich takiego obrazu siebie samego, który pozwoli im wyeliminować stres związany z wychowaniem dzieci;
- pomaganiu ojcom w budowaniu prawidłowej struktury rodzinnej służącej wychowaniu rodzinnemu dzieci;
- wspieranie ojców w procesie nabywania wiedzy o rozwoju dziecka, ciągłej jej aktualizacji, dostosowywania do nowych wyzwań związanych z wychowaniem dziecka;

- tworzenie sytuacji, w których ojcowie będą mogli wymieniać się z innymi ojcami własnymi doświadczeniami związanymi z realizowanym procesem wychowania.

Są to pewne propozycje, które, jak się wydaje, mogą pomóc ojcom w realizacji założeń pedagogicznego modelu ojcostwa. Zaproponowane cele powinny być uszczegółowione, stanowić jednocześnie podstawę bardziej konkretnych programów uwzględniających zachodzące zmiany we współczesnym świecie i tym samym zmieniające role ojca w wychowaniu rodzinnym dzieci. Dlatego właśnie – jak pisze Nowak (2007) – w tym zakresie potrzebny jest społeczny wysiłek edukacyjny, którego celem jest niesienie pomocy współczesnej rodzinie. W sposób szczególny pomoc ta potrzebna jest współczesnym ojcom, którzy w obliczu różnych problemów i braku umiejętności rozwiązywania trudnych kwestii wychowawczych często przyjmują postawę unikającą, uciekając jednocześnie od pełnienia poszczególnych funkcji ojcowskich w rodzinie.

W artykule poruszyłem zagadnienia dotyczące pedagogicznego modelu ojcostwa we współczesnych rodzinach. Jest to temat aktualny i ważny z pedagogicznego punktu widzenia. Nowe, zmieniające się warunki życia rodziny, pojawiające się problemy związane z wychowaniem dziecka, wzbudzają wiele pytań o rolę ojca we współczesnej rodzinie, m.in. o to, jaki jest jego stopień zaangażowania w wychowanie rodzinne. Należy poszukiwać na drodze badań empirycznych odpowiedzi na pytania dotyczące roli, jaką współcześnie może pełnić ojciec w rodzinie.

Bibliografia

- Adamski, F. (1982). *Socjologia małżeństwa i rodziny: wprowadzenie*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Augustyn, J. (2003). *Ojcostwo: aspekty pedagogiczne i duchowe*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Augustyn, J. (red.). (1998). *Ojcostwo*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Badinter, E. (1993). *XY tożsamość mężczyzny*. Warszawa: W.A.B.
- Bartnik, Cz., S. (1995). *Personalizm* (s. 80). Lublin: Czas.
- Barun-Gałkowska, M. (1990). *Psychologia domowa*. Olsztyn: Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne.
- Dubisz, S. (red.). (2003). *Uniwersalny słownik języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Dudak, A. (2013). *Radzenie sobie ojców ubiegających się o prawo do dziecka a ich zasoby osobiste*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Dunaj, B. (red.). (1996). *Słownik współczesnego języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Wilga.
- Dziennik Ustaw 1964 nr 9 poz. 59. Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy.
- Eichelberger, W. (1998). *Zdradzony przez ojca*. Warszawa: Do.
- Eichelberger, W. (2003). *Mężczyzna też człowiek*. Warszawa: Drzewo Babel.
- Exley, H. (1998). *Rozmowy o ojcach. Najciekawsze cytaty* (s. 38). Częstochowa: Edycja Św. Pawła.
- Freud, Z. (1967). *Człowiek, religia, kultura*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Freud, Z. (1982). *Wstęp do psychoanalizy*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Gerstmann, S. (1968). Struktura i wewnętrzna dynamika postaw. *Przegląd Psychologiczny*, 1968, nr 15.
- Izdebska, J. (2007). *Dziecko w świecie mediów elektronicznych: teoria, badania, edukacja medialna* (s. 242). Białystok: Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana.
- Jan Paweł II (1983). *Adhortacja Apostolska „Familiaris Consortio”* (s. 57). Poznań.
- Jan Paweł II (1994). *List do rodzin*.
- Janke, A. (1993) Wychowanie rodzinne – kluczowe pojęcia pedagogicznych rozważań nad rodziną. W: A. Tchorzewski (red.), *Wychowanie w kontekście teoretycznym*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSP.
- Kłoskowska, A. (1962). Wzory i modele w socjologicznych badaniach nad rodziną. *Studia Socjologiczne*, 1962, nr 2.
- Koć-Seniuch, G. (2003). Dialog. W: T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. T. 2 (s. 690). Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- MacDonald, G. (1995). *Wzorowy ojciec*. Kraków: Towarzystwo Krzewienia Etyki Chrześcijańskiej.
- McDowell, J., Wakefield, N. (1993). *Zadziwiający wpływ tatusia*. Warszawa: Vocatio.
- Meissner, K. W. (2001). Ojciec – potrzeby dziecka a wzorzec męskości. W: D. Kornas-Biela (red.), *Oblicza ojcostwa*. Lublin: TN KUL.
- Melosik, Z. (1996). *Tożsamość, ciało i władza. Teksty kulturowe jako (kon)teksty pedagogiczne*. Poznań, Toruń: Edytor.
- Melosik, Z. (2002). *Kryzys męskości w kulturze współczesnej*. Poznań: Wolumin.
- Mierzwiński, B. (1999). *Mężczyzna istota nieznaną*. Warszawa: Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna Adam.

- Miluska, J., Boski, P. (red.). (1999). *Męskość – Kobiecość w perspektywie indywidualnej i kulturowej*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Nowak, M. (2007). Programy Szkoły Rodziców jako przejaw troski o wychowanie do rodzicielstwa, W: D. Opozda (red.), *Rodzicielstwo. Wybrane zagadnienia kontekstów edukacyjnych*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Olchanowski, T. (2001). *Jungowska interpretacja mitu ojca w prozie Brunona Schulza*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana.
- Ozorowski, E. (red.). (1999). *Słownik małżeństwa i rodziny*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej; Łomianki: Fundacja Pomoc Rodzinie.
- Pacholski, M., Słaboń, A. (1997). *Słownik pojęć socjologicznych*. Kraków: Akademia Ekonomiczna. Wydawnictwo Uczelniane.
- Pospiszyl, K. (1980). *Ojciec a rozwój dziecka*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Pospiszyl, K. (1988). *Z badań nad postawami rodzicielskimi*. Lublin: UMCS.
- Pospiszyl, K. (2007). *Ojciec a wychowanie dziecka*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Półtawska, W. (1993). *Przygotowanie do małżeństwa*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Pulikowski, J. (1999). *Warto być ojcem: najważniejsza kariera mężczyzny*. Poznań: Inicjatywa Wydawnicza Jeruzolima.
- Pytches, M. (1993). *Miejsce ojca. Ojcostwo w zamyśle Bożym*. Kraków: Wydawnictwo M.
- Radlińska, H. (1961). *Pedagogika społeczna*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Reber, A. S. (red.). (2000). *Słownik psychologii*. Warszawa: Scholar.
- Rise, C. (2006). *Sztuka ojcostwa* (s. 56). Poznań: W drodze.
- Rutkowiak, J. (red.). (1992). *Pytanie, dialog, wychowanie*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Selby, J. (1999). *Ojcowie*. Warszawa: Wydawnictwo Wilga.
- Siciński, A. (1976). Styl życia – problemy pojęciowe i teoretyczne. W: A. Siciński (red.), *Styl życia – koncepcje i propozycje*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Sitarczyk, M. (2002). *Międzypokoleniowa transmisja postaw wychowawczych ojców*. Lublin: UMCS.
- Smyczyński, T. (2001). *Prawo rodzinne i opiekuńcze. Analiza i wykładnia*. Warszawa: C. H. Beck.
- Sosnowski, T. (2011). *Ojciec we współczesnej rodzinie. Kontekst pedagogiczny*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.

- Szaniawski, I. (1963). *Model i metoda*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Walczak, B. (2000). Ojciec w języku polskim. W: S. Jabłoński (red.), *Ojciec...* (s. 48). Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora.
- Wilk, J. (2002). *Pedagogika rodziny. Zagadnienia wybrane*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Winiarski, M. (1999). Model-wzorzec. W: D. Lalak, T. Pilch (red.), *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Witczak, J. (1987). *Ojcostwo bez tajemnic*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych.
- Wolicki, M. (1984). *Rola matki i ojca w rodzinie*. Warszawa.
- Ziemska, M. (1973). *Postawy rodzicielskie*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Ziemska, M. (red.). (1979). *Rodzina i dziecko*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Pedagogical model of fatherhood – theoretical construct

The article regards pedagogical model of fatherhood, through which the essence of fatherhood and the role and functions which fathers perform in the contemporary family are presented. The pedagogical model of fatherhood is portrayed as a specific theoretical construct of a desired, ideal image of fatherhood. This construct contains a set of characteristics and individual properties - external and internal of the father, in particular those related to his verbal and instrumental behaviors, relations with other members of the family (children, wife), character, emotions displayed, specific attitudes in the process of the child's upbringing.

KEYWORDS:

FATHER, FATHERHOOD, MODEL, FATHER-CHILD RELATIONSHIP,
ASPECTS OF FATHERHOOD

Cytowanie:

Sosnowski, T. (2014). Pedagogiczny model ojcostwa – konstrukt teoretyczny. *Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 13(3).

Artykuł jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa–Użycie niekomercyjne–Bez utworów zależnych 3.0 Polska.